

topografisk Brug vilde en Ordning efter Sogne dog nok have været at foretrække, da sammenhørende Stof ellers let bliver spredt over hele Alfabetet.

Værket fortjener Paaskønnelse, som det flittige Samlerarbejde det er, og 7 af Amtssamfundene har ogsaa vist Forstaaelse for dets Nytte ved at tage Særtryk deraf til deres Medlemmer. Men det vækker Interessen for engang at faa det systematiske, fuldstændige topografiske Tidsskrift-Index, som ikke er overflødiggjort med dette Værk, og hvortil dette vel desværre ikke engang kan danne Grundlaget, fordi det ikke indenfor sine Rammer har tilsigtet Fuldstændigheden. Opgaven er stor og ikke egnet til stykkevis Løsning gennem de enkelte Amtssamfund, men her er muligt en Fremtidsopgave for Dansk historisk Fællesforening.

Gunnar Knudsen.

DANSKE LANDSBYER.

HENRIK LARSEN: *Nogle Oplysninger og Bemærkninger om danske Landsbyer* (Særtryk af Aarb. for nordisk Oldkyndighed og Historie 1918). Kbh. 1919.

Siden P. Lauridsens afhandling om *Den gamle danske Landsby* (i Poul Bjerges Aarbog f. dansk Kulturhist. 1899) har de deri fremsatte meninger om bol og solskifte vist været så at sige enerådende. De gik ud på, at *bol* er en ældgammel form for jordfordeling i landsbyen, således at hvært bol (som igen kunde være en flere gårde) havde større sammenhængende agerstykker i byens agerland, og således at disse stykker skulde være lige gode for hvært bol. Sådant en fordeling kunde vanskeligt foretages andet end i marker med ret ensartet jordbonitet, og derfor blev boldelingen ved den fortsatte opdyrking forældet. Den blev derfor i Valdemarstiden afløst af en omregulering, *solskiftet*, som gav alle gårdene i byen ligelig ret til markjorden efter deres størrelse og beliggenhed i byen, og som førte til det berygtede fællesskabssystem: ager om ager, så marken til en enkelt gård kunde være fordelt på halvhundrede steder i bymarken. Hvor forholdene i oldtiden havde hindret en by i at bolskifte, havde man måttet nøjes med at fordele jorden efter et skøn (tokkejord), således især i skovegnene. *Boldelingen* er altid det ældste, *tokkejord* og *sofald* de nyere former, som fører over i stærkere fællesdrift, end boldelingen med sine forholdsvis store stykker havde krævet.

H. Larsen prøver nu, væsentlig med det samme materiale, som P. Lauridsen brugte, om disse resultater kan stå for en

nøjere undersøgelse. Først gennemgår han fire bymarker efter Kristian V's matrikel og udskiftningskortet fra c. 1790, Bregninge og Horbelev på Falster, Bårse på Sjælland og Vindeby på Låland. Af disse er den første *solskiftet*. Gårdenes agre i de enkelte fald følger efter hinanden i samme rækkefølge (og begyndende med samme gårds ager). Horbelev viser en helt anden agerfordeling. Gårdene falder i 6 grupper, to på hver 4, en på 3 og tre på hver to gårde; hver gruppe har altid sine agre side om side i de enkelte fald, og altid er rækkefølgen indenfor gruppen den samme regnet fra solsiden (øst eller syd), men gruppernes rækkefølge er ganske forskellig i faldene. Da byen i Vald. jordeb. angives at have 6 bol, ligger det nær at antage, at gårdgrupperne, som hver for sig har lige meget jord, svarer til de gamle bol; men i så fald viser det sig jo, at bolene *ikke* har deres jord i større sammenhængende stykker, men at bolenes fællesskab i de enkelte skifter er fuldt udviklet. Dertil kommer så den særegenhed, at bolenes agerpartier ligger ret vilkårligt (i *tokkeskifte*), medens gårdenes agre indenfor bolet ligger i fast ordning (i *solskifte*). Det resultat, her er nået for Horbelev bymark ser ud til at være uomtvistelig rigtig.

Så går forf. over til den by, der blev det egentlige udgangspunkt for P. Lauridsens opfattelse, Bårse i Præstø amt. Her viser noget af det samme sig som i Horbelev. Der er gårdgrupper, som følges ad i marken. Tre af disse tegner sig overmåde tydeligt, men de øvrige (der skal være 8 i alt ifølge gammel angivelse) står langt fra så klart som i Horbelev. Et enkelt (og delvis to andre) af bolene har mere sammenhængende markarealer, men de øvrige har ikke, som man skulde tro efter P. Lauridsens fremstilling, sådanne sammenhørende »jorder«, men er splittede i de forskellige fald på ganske lignende måde som i Horbelev, altså helt med i fællesskabet, ikke blot med hensyn til fællesjorden men også med hensyn til agerjorden. Blot kan her ikke påvises nogen fast solret orden indenfor det enkelte bol. Den stump af matriklen, der er aftrykt bagest i afhandlingen, er ikke stor nok, til at man af den kan få fuld klarhed over, hvorledes det i enkelthederne forholder sig, men man ser dog tydeligt, at P. Lauridsen har draget for vidtgående slutninger ud fra det mest sammenholdte bols marker. At dette har været et *ornummebol*, altså indtaget en særlig stilling, giver forf. gode grunde for at antage.

Endelig viser Vindeby nye ejendommeligheder. Der er spor af gårdgrupper (bol?), men ikke så tydeligt som i Bårse,

endsige som i Horbelev, men de 13 selvejergårde i byen går så at sige aldrig ind i disse grupper. Indenfor de enkelte grupper er der, ligesom i Horbelev, solfald, medens dærimod gruppernes rækkefølge og selvejernes agre ind mellem disse ser aldeles vilkårlig ud. Kun i to agerfald (Fuglevængerne) er der solskifte byen rundt med lige brede agre.

Endnu mere uregelmæssig er agerfordelingen f. eks. i Gamløse-Bybjerg på Orø i Issefjorden.

Blandt de delvis bolskiftede byer er også St. Darum. Her påviser forf. (i modsætning til H. F. Feilberg), at det er indmarken, der ikke er bolskiftet, medens de fjærnere tægter, som efter navnene at dømme delvis er opbrudt hedejord, var bolskiftede.

Den slutning, forf. drager heraf, er, at allerede *bolskiftningen* er en regulering af en tidligere uregelret agerfordeling, som går tilbage til byernes tilblivelse, og at den er gennemført, hvor den findes, på foranledning af godsejerne i den senere vikingetid, medens *solskifte*, dels indenfor bolet, dels for hele bymarken, næppe går længere tilbage end til Valdemar II's tid. En tilstand med hele »jorder« i stedet for fællesskabets deling ager om ager kan ialfald på grundlag af det foreliggende kildestof ikke påvises at have været til stede, og under alle omstændigheder er holdelingen i Bårse ikke en sådan tilstand.

Mens det senere vist må siges at være påvist, kan jeg ikke sige, at fræmstillingen (og eksemplet fra Vindeby) har overbevist mig om, at det er muligt at komme bag om bolene. Det er muligt, at en mere indgående behandling af de lålandske forhold virkelig kan give beviset herfor, Vindeby alene giver det ikke; det kan lige så godt forklares af en opløsning af ældre holddeling, som af en bevarelse af ældre tilstande. Men allerede dette, at P. Lauridsens opfattelse af bolet er rokket i sine grundvolde, er jo af stor betydning; at samtidig hans opfattelse af solskiftet har fået en væsentlig bekræftelse og udvidelse, er ikke mindre værdifuldt.

Ved siden af denne hovedundersøgelse har forf. haft anledning til at røre ved adskillige andre spørgsmål. Således er det vist rigtigt, når han ser skyldsætningen i mark som en rent fiskal foranstaltning, der slet ikke har rørt ved den indre fordeling af bolene i byen, og at forskellen mellem den væsentlig militære holddeling og markskylden ikke blot har været til på Falster, hvor Vald. jordebogs Falsterliste jo vidner højt om den, men også på Sjælland, selv om forholdene dær fordunkles ved

den tvetydige brug af ordet *bol* både om bydele og om skyldenheder¹⁾.

Stykket om de forskellige agerfordelinger i landsdelene giver en del morsomme oplysninger, men de er noget spredte, og der er store dele af landet, som man ikke får noget at vide om. Ligeledes giver forf. en undersøgelse af tofterne og deres plads, som fører noget videre, end man hidtil har været, og af landsbyen og dens form, hvor der atter polemiseres mod P. Lauridsen og påvises, at landsbyformerne er mindre regelrette, end denne har antaget, og at rundbyen rimeligvis har udviklet sig af terræng- eller langbyen. Bevis for sin påstand kan han vel ikke føre, men en temmelig stor sandsynlighed for det rigtige i den må man indrømme at han skaber.

En meget værdifuld del af afhandlingen er påvisningen af *ornummebol* i en række landsbyer, væsentlig dog kun på Sjælland. Det ser ud til, at sådanne ejendomme, der mere eller mindre var undtagne fra agerfællesskabet, især findes i landsbyer med gamle navne (adelbyer), selv om de også synes at have været tilstede i enkelte torper, navnlig i de byer, hvor kronen og kongen var ejere eller delejere og i herredsbyer. Ofte synes kirken at stå i et nærmere forhold til ornummets gård. Alt dette peger iflg. forf. hen på den tilstand med godser og underlydende bønder, som han antager har hersket i vikingetiden. Også adskillige navneforhold ved herredsbyerne (og forholdet mellem herredsbyen Skippinge og dens sogneby Vallekilde) kan tyde i samme retning.

Hermed er endnu ikke hele det stof udtømt, som findes i afhandlingen. Forf. prøver bl. a. også på at udnytte runestenenes vidnesbyrd, og undertiden kommer han også ind på sproglige spørgsmål, hvor han dog kun sjældnere (som ved Bårse) kan siges at yde noget mere værdifuldt.

Et par gange er *propius* (nærmere) blevet til *proprius*, og et sted er *Gammeby* tofter formodentlig fejl for *Gammelby* t. (helt vis er jeg dog ikke på dette). Ellers er der næsten ingen af den slags fejl. Og at den har givet nyt liv til spørgsmålet om Danmarks landboforhold i oldtid og middelalder, er utvivlsomt. Den fortjæner at læses med omhu og eftertanke. M. Kr.

¹⁾ Om endnu en tredje betydning af *bol* (den del af bønderne i en by, som hører under samme herskab) gives oplysning senere (s. 226 flg.).